

TWEEDELING IN AMSTERDAM

Literatuuronderzoek in opdracht van de PKA

JURJEN DE BRUIJNE
ONDERZOEKER HOUTHAVENS

Inhoudsopgave

1. Inleiding	3
2. Tweedeling: waar hebben we het over?	4
2.1 Onderzoek naar breuklijnen: WRR en SCP	4
2.1.1 Gescheiden Werelden	4
2.1.2 Verschil in Nederland	5
2.2 Scheidslijn of breuklijn.....	6
2.3 Versterkend effect: coronacrisis en afnemend overheidsvertrouwen	6
2.4 Bubbels en zuilen.....	7
Kwestie: Is tweedeling eigenlijk een probleem?	8
3. Context Amsterdam en Houthavens	9
3.1 Tweedeling en ongelijkheid in Amsterdam	9
3.2 Gentrificatie.....	10
3.3 Sociale cohesie en de buurt als ‘sociaal cement’	11
3.3 Houthavens en Spaarndammerbuurt.....	12
Kwestie: Versterkt tweedeling het eenzaamheidsprobleem?	14
4. Religieuze Tweedeling	15
4.1 Theologische weging van tweedeling.....	15
4.1.1 Evangelie van bevrijding.....	15
4.1.2 Van rijkdom en armoede naar overvloed en schaarste	15
4.1.3 De kerk als <i>Third Place</i>	16
4.2 Tweedeling in spirituele behoefte.....	16
4.2.1 Opleiding, religie en spiritualiteit	17
4.2.2 Sociaaleconomische status en spiritualiteit	17
Kwestie: Hoe raakt tweedeling de Protestantse Kerk Amsterdam?	18
5. Nieuwe verbinding	19
5.1 Behoefte aan ‘samen’	19
5.2 Vijf voorstellen	19
6. Slot	22

Al enkele jaren staat het onderwerp ‘tweedeling’ hoog op de politieke agenda. In verschillende bewoordingen komt hetzelfde onderwerp steeds weer terug: van kansenongelijkheid tot bubbels, van discriminatie tot arm versus rijk. Wat wordt er eigenlijk bedoeld met ‘tweedeling’ en waarom is het relevant voor de Houthavens in Amsterdam?

1. Inleiding

De eerste keer dat het begrip tweedeling publiek naar voren kwam in Nederland, is al meer als 35 jaar geleden. Joop den Uyl, toenmalig fractievoorzitter van de PvdA, hield in 1986 een lezing in de Tweede Kamer. Na een bezoek aan New York sprak hij de Kamer toe: *“We moeten alles eraan doen om de tweedeling te voorkomen. Hij is nog geen feit. Goddank niet. Maar als we niet een ander beleid voeren, dan zal hij een feit worden en dan zal het niet alleen deze samenleving breken, het zal ons opbreken”*¹. Volgens den Uyl stevende Nederland af op een sociaaleconomische tweedeling, zoals hij deze in New York was tegengekomen.

In de jaren erna had het begrip ‘tweedeling’ vooral een politieke functie: tweedeling als dreigend doembeeld ‘wanneer er niets gedaan wordt aan...’ en vervolgens volgde er dan een bepaald politiek beleidspunt.² Pas in de jaren rondom en na de economische crisis van 2008 keerde het begrip veel sterker terug op de maatschappelijke agenda. Diverse onderzoekers geven aan dat dit mede werd ingegeven door een bredere beweging in voornamelijk westerse landen, met de Verenigde Staten voorop, waar een duidelijke economische tweedeling zichtbaar werd.

Een belangrijke analyse hierin geeft het werk van de Franse econoom Thomas Piketty, die in zijn ‘Kapitaal in de 21^e eeuw’ betoogt dat er onvermijdelijk een economische ongelijkheid zal ontstaan omdat, kort gezegd: ‘wie meer heeft, nog meer zal ontvangen’³. Bezit en geld vermeerdert zich niet op basis van arbeid, maar op basis van het al aanwezige kapitaal. Plat gezegd; niet je werkt loont, maar het kapitaal van paps en mams loont.

In de nasleep van de economische crisis werkte het boek als een vliegwiel voor het begrip ‘tweedeling’ dat weer volledig onder de maatschappelijke aandacht kwam te staan. Zowel het SCP als de WRR publiceerden in de afgelopen jaren meerdere rapporten die de ‘vermeende’ tweedeling in Nederland onderzochten. Ook ander wetenschappelijk onderzoek, bijvoorbeeld rondom de zogenaamde Gini-coëfficiënt (die de inkomensongelijkheid van landen in kaart brengt) geeft een antwoord op de vraag of er sprake is van tweedeling.

De conclusies van zowel SCP, WRR als onderzoeken over de Gini-coëfficiënt laten zien dat er geen sprake is van een simpele ‘tweedeling’ in Nederland. En ook cultureel is het moeilijk hard te maken dat er sprake zou zijn van tweedeling. Op het eerste oog is ‘tweedeling’, net als in 1986, vooral een ‘dreiging’. Toch gaat hierachter een complexere realiteit schuil. Eén die rechtstreeks raakt aan de ontwikkeling van de Houthavens.

¹ www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/2019-09/longread-sociaal-economische-tweedeling-effectief-te-lijf.pdf

² Het WRR schreef in 1996 het optimistische rapport ‘Tweedeling in Perspectief’ waarin geconcludeerd werd dat de kans op een ‘harmonieuze sociale culturele samenleving’ toeneemt en het ‘probleem’ op te lossen was met goede werkvoorziening en onderwijs.

³ Overigens is heeft deze tekst een met totaal andere theologische betekenis ☺

2. Tweedeling: waar hebben we het over?

Voor ik dieper inga op de achtergrond van tweedeling is het belangrijk om helder te krijgen waar we het over hebben. In sociale en vooral politieke wetenschappen zijn zogenaamde maatschappelijke scheids- en breuklijnen een bekend en veel bestudeerd fenomeen, aldus Toby Witte die werkzaam is voor de Hogeschool van Rotterdam en zich bezighoudt met sociale inclusie⁴. Diverse ‘breuklijnen’ worden afwisselend aangehaald om het begrip ‘tweedeling’ te duiden. Zonder een volledig overzicht te geven⁵, gaan deze breuklijnen over:

- 1) De economische breuklijn tussen arm en rijk
- 2) De culturele breuklijn tussen hoog- en laagopgeleid
- 3) De sociale breuklijn van kansengelijkheid en sociale achterstand

In mindere mate, en sterk beïnvloed door het Amerikaanse politieke debat, wordt de breuklijn soms ook opgemerkt tussen links en rechts of progressief en conservatief. Al is het de vraag hoe sterk dit frame van toepassing is in de Nederlandse, gefragmenteerde politieke context.

Een eigen observatie, op basis van ervaringen uit de praktijk, is dat het begrip ‘tweedeling’ of ‘breuklijnen’ mogelijk ook interessant kan zijn wanneer er wordt gekeken naar spiritualiteit of religie. Mijn hypothese is dat er, langs de hierboven genoemde breuklijnen en onder invloed van de de-institutionalisering van religie ook in toenemende mate scheiding kan komen tussen bepaalde groepen wat betreft de toegankelijkheid en/of bereikbaarheid van spiritualiteit of religieuze bronnen. Deze hypothese moet nog nader onderzocht worden.

2.1 Onderzoek naar breuklijnen: WRR en SCP

In 2014 verschenen er twee rapporten over de verschillen of breuklijnen in Nederland. Het eerste rapport was ‘Gescheiden werelden’ van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid en het tweede ‘Verschil in Nederland’, van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Beide rapporten zijn in het afgelopen decennium invloedrijk geweest in het politieke en maatschappelijke beleid rondom tweedeling. Hieronder bespreek ik de belangrijkste conclusies van de rapporten.

2.1.1 Gescheiden Werelden

In ‘Gescheiden Werelden’ (WRR) gaat het met name over de politieke en culturele scheidslijnen. De onderzoekers zien binnen Nederland duidelijke verschillen tussen hoog- en laagopgeleiden m.b.t. meningen en gevoelens over sociaal-culturele onderwerpen. Dit zijn onderwerpen als immigratie, diversiteit en politiek vertrouwen. Toch is er nog altijd een grote middengroep, waar de scheidslijn minder sterk zichtbaar is.

Volgens onderzoekers worden de ‘gescheiden werelden’ van hoog- en laagopgeleiden vooral zichtbaar op het niveau van steden, wijken en buurten. Opvattingen over allerlei zaken liggen met name in stadswijken ver uit elkaar. *“Hoe hoger opgeleid iemand is, des te opener (universalistisch) de houding. Andersom, hoe lager de opleiding, des te gesloten (particularistisch) de attitude.”*⁶

⁴ Zie boekbespreking van T. Witte in *Journal of Social Intervention: Theory and practice*, 2015

⁵ Zo wordt ‘Tweedeling’ ook gebruikt om ‘de kloof’ tussen stad en platteland aan te geven. Op dat thema gaat dit essay niet verder in, omdat het minder relevant wordt geacht voor het onderzoek.

⁶ *Journal of Social Intervention*. p64. In dit verband wordt er ook vaak gesproken over wat David Goodhart ‘Somewhere’s en Anywhere’s’ noemt. Het verschil tussen mensen die hun thuis overal vinden, en zij die het

De eerste voorzichtige conclusie van het onderzoek is dat er *geen* reden is voor zorg over toenemende polarisatie.⁷ Wel maken onderzoekers zich zorgen over het feit dat lager opgeleiden vaker dan hoger opgeleiden moeten concurreren met immigranten om de schaarse hulpbronnen. Juist die ervaren concurrentiestrijd voedt een onbehagen dat nauwelijks aanwezig is bij hoger opgeleiden.

De conclusie is minder 'rooskleurig' met betrekking tot de culturele verschillen. Er lijkt een forse cultuurkloof te bestaan tussen hoog- en laagopgeleiden. Dat verschil leidt bijvoorbeeld tot een negatief oordeel van hoogopgeleiden over de smaak en voorkeur van laagopgeleiden. *'Zij kijken doorgaans hooghartig en besmuikt neer op de culturele opvattingen en gedragingen van laagopgeleiden. Dat leidt tot subtiele sociale mijding en gebrek aan sociaal contact tussen beide groepen.'* Het WRR-rapport spreekt zelfs over segregatie in dit verband: de sociale stijging stopt, onderwijs belemmert de doorstroom en opleidingsniveaus trouwen, meer dan vroeger, vooral met elkaar. De uitslagen van de Tweede Kamerverkiezingen van 2021 lijken dit beeld te bevestigen.⁸

Concluderend zegt de WRR dat er *geen* sprake is van een cultuurstrijd. Er is een grote middengroep met een neutrale, gematigde levensopvatting. Tegelijk constateert de WRR dat in algemene zin hoog- en laagopgeleid Nederland steeds meer gescheiden leven.⁹

2.1.2 Verschil in Nederland

In 2014 gaat het SCP dieper in op de thematiek van tweedeling en komt tot een aangescherpte conclusie, met name als het gaat over de kansenongelijkheid. Volgens het SCP is er in Nederland sprake van een 'zachte tweedeling'. Nederland lijkt op een clubsandwich: twee harde randen en een gelaagde binnenkant.¹⁰ Het onderzoek maakt onderscheid tussen vier soorten kapitaal (persoon, economisch, cultureel en sociaal). De optelling van deze hulpbronnen of kapitaalvormen, bepaalt de mogelijkheid van mensen hun leven vorm te geven. De kernconclusie van het rapport is dat er langzaam maar zeker twee nieuwe klassen in Nederland ontstaan: een gevestigde bovenklasse en een precariaat (onderklasse). Net als het WRR-rapport concludeert het SCP-rapport dat er veel 'tussengroepen' zijn.

Het SCP onderscheidt in totaal zes groepen: De gevestigde bovenlaag (15%), de jonge kansrijken (13%), de werkende middengroep (27%), de comfortabel gepensioneerden (17%), de onzeker werkenden (14%) en het precariaat (15%). Volgens het SCP kunnen deze laatste twee worden gezien als de groepen die in een 'zorgelijke staat' verkeren. Het gaat hierbij totaal om ruim een kwart (28%) van de Nederlandse bevolking: zij lopen een verhoogd risico op armoede, schulden en bestaansonzekerheid.

In 2018¹¹ concludeerde het SCP dat, ondanks de gunstige economische situatie, het juist deze groep van onzeker werkenden én precariaat is, voor wie het ook steeds moeilijker wordt om uit hun

heel specifiek op één plek vinden. Volgens Goodhart is het, in een wereld waar de 'overall-mensen' de meeste macht en invloed hebben, essentieel dat er een goed besef komt van de positie van de 'ergens-mensen'. Zie ook <https://www.trouw.nl/nieuws/luister-naar-de-ergensmens>

⁷ *Verschil in Nederland* WRR, p124

⁸ <https://www.volkskrant.nl/ws-b5b56972>

⁹ Zie bijvoorbeeld de serie 'Klassen' van HUMAN die deze kansenongelijkheid scherp in beeld brengt.

¹⁰ <https://www.trouw.nl/nieuws/scp-nederlandse-bevolking-lijkt-op-een-clubsandwich~b77b3268/>

¹¹ *Sociale Staat* SCP, 2018

kwetsbare situatie te raken. Daarnaast blijkt uit onderzoek dat het precariaat in Nederland vergeleken met de EU relatief groot is.¹²

2.2 Scheidslijn of breuklijn

Beide rapporten geven een wisselend signaal met betrekking tot tweedeling. Enerzijds lijken de rapporten zich aan te sluiten bij de traditie van het ‘waarschuwen voor de mogelijke tweedeling’, Om den Uyl aan te halen *“Het is nog geen feit. Goddank niet.”* Tegelijk wordt er een duidelijk ander signaal gegeven, dat met die conclusie in spanning is. De eerder aangehaalde Toby Witte schrijft in zijn artikel: *“Hoezo, het valt wel mee? Als groepen zó langs elkaar heen leven, verschillen, geen contact hebben en soms weinig perspectief hebben, ligt er een loodzware opgave voor de sociale professional in de nabije toekomst.”* En juist dát beschouwt het SCP zelf ook als hét meest urgente beleidsthema voor de komende jaren. Het SCP schrijft: *“Een aanpak van de conjunctie van structurele ongelijkheid en een opkomend cohesieprobleem is echter wel de meest urgente opgave voor het beleid, temeer daar nog niet alle verschil in Nederland overbrugbaar lijkt”*¹³ De situatie is niet dezelfde als die van de jaren '80 toen den Uyl voor het eerst het woord ‘tweedeling’ introduceerde in het debat. Zowel sociaal, cultureel als economisch lijken enkele scheidslijnen hardnekkiger tot een breuklijn te verworpen. Dat is de ándere conclusie van de beide rapporten uit 2014.

2.3 Versterkend effect: coronacrisis en afnemend overheidsvertrouwen

Twee recente ontwikkelingen lijken een versterkend effect te hebben op deze ontwikkelingen. De eerste is de coronacrisis. De tweede is een afnemend overheidsvertrouwen. Voor beide ontwikkelingen geldt dat het niet eenvoudig is om daar nu al grote conclusies aan te verbinden. Tegelijk hebben beide ontwikkelingen in het afgelopen jaar met name in media-aandacht gekregen als een katalysator van de groeiende scheidslijnen in Nederland.

Afnemend overheidsvertrouwen

De eerste ontwikkeling is die van het afnemend overheidsvertrouwen. Hierbij heeft de toeslagenaffaire een beeldbepalende rol. En recent, eind februari 2021, een extra rapport dat dieper ingaat op ‘de niet-werkende overheid’¹⁴ waardoor burgers in de knel komen. Met name de lagere klasse van Nederland heeft in grote mate te maken met instanties. Maar het is juist deze groep die ook in toenemende mate het gevoel heeft dat de overheid ‘voor ons niet werkt’. Het CBS signaleert al enkele jaren dat het met name de mensen met een lagere opleiding zijn, waar het vertrouwen in de overheid het laagst is en verder afneemt.¹⁵ Ik heb geen analyses gevonden die deze ontwikkelingen koppelen aan een groeiende ‘kloof’ in Nederland. Tegelijk is het niet verwonderlijk dat deze ontwikkelingen een versterkend effect hebben op de lage participatie van ‘de onderklasse’¹⁶

¹² *“Of all EU countries, Netherlands has one of the highest percentages of workers in precarious conditions.”*
<https://jacobinmag.com/2021/01/dutch-socialist-party-expulsions-rood>

¹³ *Gescheiden Werelden* SCP 2014 p346

¹⁴ <https://nos.nl/artikel/2370213-kamercommissie-mensen-in-de-knel-door-missers-bij-uitvoering-wetten-en-regels.html>

¹⁵ <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2020/vertrouwen-maatschappelijk-onbehagen-en-pessimisme?onpage=true>

¹⁶ Hierbij refereer ik aan de twee groepen die in het SCP-rapport (2014) worden genoemd als ‘precariërs’ en mogelijk deels ook de groep ‘onzeker werkenden’

in politiek of maatschappelijke organisaties.¹⁷ En dat het niet bijdraagt aan het overbruggen van scheidslijnen.

Coronacrisis

In sociaaleconomisch opzicht heeft de coronacrisis een direct effect. Al vrij snel na de eerste lockdown, in maart 2020, werd duidelijk dat deze crisis mensen met een lage sociaaleconomische status extra hard treft. De Gemeente Amsterdam luidde bij monde van burgemeester Halsema al vrij snel de noodklok over een 'groeierende tweedeling' die ze signaleerde in de verdrievoudiging van uitkeringsaanvragen in het voorjaar.¹⁸ Ook de voedselbank zag in 2020 een groei van wel 50% in het aantal mensen dat aanklopte voor hulp¹⁹. Kim Putters, directeur van het SCP, waarschuwde dat de coronacrisis kwetsbaren onevenredig hard treft. *“Er is ook sprake van groeiende eenzaamheid, van groeiende kwetsbaarheid onder laagopgeleiden en mensen met een niet-westerse herkomst, van zelfstandigen die zonder werk zitten.”* De tijdelijke opleving van sociale cohesie aan het begin van de pandemie is volgens Putters geen garantie dat deze ook blijft na de crisis.²⁰

2.4 Bubbels en zuilen²¹

Het begrip tweedeling wordt regelmatig in verband gebracht met de 'filterbubbel'. Volgens sommigen is de term tweedeling verwarrend. Alsof er twee verschillende groepen bestaan. *“Er is eerder sprake van duizenddeling”*, zeggen de schrijvers van de trendrede van 2018.²² Hierbij wordt vaak gewezen op het fenomeen van de filterbubbel: sociale klassen versterken de eigen mening door voornamelijk 'gefilterde meningen' te ontvangen die het eigen denken bevestigen. *“Opleiding, achtergrond, woonsituatie, leefstijl, op alle vlakken groeit het verschil tussen groepen. We klonteren samen in steeds kleinere delen”*, schrijft de Trendrede van 2018.

Het fenomeen van 'filterbubbels' heeft de afgelopen jaren veelvuldig aandacht gekregen. Met name na de overwinning van Trump en de Brexit werd gewezen op de kwalijke rol van computer-algoritmes die een versterkend effect hebben op het bevestigen van de eigen opinie via de sociale media. De teneur in de berichtgeving over bubbels is vaak tweeledig. Enerzijds wordt er gewaarschuwd voor de 'echokamers van je eigen mening'. Anderzijds is er ook relativering van het hele idee van bubbels: *“Zijn bubbels niet gewoon een moderne vorm van wat vroeger 'verzuiling' werd genoemd?”*, vragen enkele onderzoekers van de UVA zich bijvoorbeeld af.²³

Nu is het onmogelijk om hier een volledig overzicht te geven van het debat rondom filterbubbels, en het is ook niet meteen relevant met oog op de vraag naar de sociaal maatschappelijke tweedeling. Het fenomeen van bubbels gaat in de eerste instantie over het domein van mening, overtuiging en

¹⁷ In het rapport 'De Sociale Staat van Nederland (2018) wordt gewezen op afnemend vertrouwen én een afnemende interesse en participatie van lager-opgeleiden in politiek en maatschappij.

¹⁸ <https://www.parool.nl/amsterdam/tweedeling-groeit-door-coronacrisis-vaak-zie-je-de-wanhoop~be23b6ce/>

¹⁹ <https://www.parool.nl/amsterdam/corona-duwt-amsterdammers-de-armoede-in~b63cbb5a/>

²⁰ <https://www.parool.nl/amsterdam/scp-directeur-kim-putters-let-op-het-sociale-effect-van-corona~bc3bfefb/>

²¹ Gebaseerd op:

- <https://www.volkskrant.nl/columns-opinie/waarom-verzuiling-en-filterbubbels-niet-hetzelfde-zijn-en-de-laatste-veel-schadelijker~b0cec51f/>
- <https://www.groene.nl/artikel/binnen-een-denkbeeldige-cirkel>

²² <http://trendrede.nl/wp-content/uploads/2016/01/def.-Trendrede-2018-lowres.pdf>

²³ <https://stukroodvlees.nl/de-filterbubbel-doorgeprikt-het-negatieve-effect-van-gepersonaliseerde-media-valt-mee/>

levensopvatting. En het geeft iets aan van de overgang naar een ‘netwerksamenleving’, waarbij verbanden per definitie een meer fluïde karakter hebben. Waarmee niet gezegd wordt dat sociaaleconomische aspecten geen rol spelen.

Toch is er één belangrijk aspect aan de filterbubbel dat wel relevant is in dit verband. Namelijk het aspect dat het ingewikkeld is om ‘uit’ de bubbel te stappen. Het is volgens onderzoekers een belangrijk verschil tussen bubbels en zuilen. In de periode van de verzuiling waren er twee belangrijke aspecten *anders* dan de moderne bubbels. Het eerste is dat zuilen vrijwel altijd bestonden uit sociaaleconomisch diverse groepen. Als sociaaldemocraat zong de professor naast de havenarbeider op het congres de Internationale. En binnen de kerk luisterde zowel de boer als de adel naar dezelfde preek. Het tweede aspect is dat er in de tijd van zuilen sprake was van ‘gezamenlijke grond’: aan de top van de zuilen was sprake van duidelijke samenwerking en uitwisseling tussen die zuilen.²⁴ Het zijn juist deze aspecten die ontbreken in wat wordt gezien als de filterbubbel: een bubbel knapt of je stap er helemaal uit. Uitwisseling of wederzijdse beïnvloeding is ingewikkelder.²⁵ Daarnaast lijken bubbels minder sociaaleconomisch divers te zijn en lopen ze sneller langs de al bestaande scheidslijnen die in paragraaf 2.1 worden genoemd.

Als het om filterbubbels gaat is het bijna onmogelijk om van ‘tweedeling’ te spreken: er is eerder sprake van duizenddeling. Tegelijk is het aannemelijk dat het fenomeen van de filterbubbel wel wordt versterkt door de al bestaande sociaaleconomisch tweedeling en met name de tweedeling tussen de hoog- en laagopgeleide klassen.

Kwestie: Is tweedeling eigenlijk een probleem?

Al vanaf de jaren '80 staat het begrip ‘tweedeling’ op de politieke en maatschappelijke agenda. Vaak wordt als vanzelfsprekend aangenomen dat tweedeling moet worden tegengegaan. Maar waarom? Maatschappelijke tegenstellingen zijn in beginsel niet een probleem, ze geven dynamiek aan de samenleving. De ‘zorg’ die er is over tweedeling heeft te maken met wat ‘*overlapping cleavages*’ wordt genoemd: dat is wanneer tegenstellingen van verschillende aard (sociaal, cultureel, politiek) samen gaan vallen: het legt de basis voor centrifugale krachten waarin polarisatie kan leiden tot maatschappelijke onrust. Dat is het sociaal-maatschappelijke antwoord.

Misschien nog wel meer is de strijd tegen ‘tweedeling’ er één die gaat over overtuiging of maatschappijvisie. Dan is het tegengaan niet ingegeven door het maatschappelijke vraagstuk, maar persoonlijker. Namelijk dat je bijvoorbeeld gelooft dat je als mens ‘rijker’ wordt van omgaan met diversiteit door verschillende sociale klassen heen. Of, zo zou een meer religieuze motivering kunnen zijn, tweedeling gaat in tegen het visioen waarin alle mensen gelijk zijn in de ogen van God, en meer nog, aan elkaar gegeven worden. Persoonlijke motivatie speelt daarom ook een belangrijke rol bij de weging van hoe erg de huidige indelingen of tweedelingen zijn.

²⁴ De Ongelofelijke Podcast, EO, aflevering 41, 45

²⁵ <https://decorrespondent.nl/6340/het-woord-bubbel-doorgeprik/211242460-d8178132>

3. Context Amsterdam en Houthavens

Nu ik het begrip tweedeling verkend heb, en de landelijke onderzoeken hierover in kaart zijn gebracht, is het tijd om verder in te zoomen op de context van Amsterdam in algemene zin en, voor zo ver mogelijk, de Houthavens in specifieke zin.

3.1 Tweedeling en ongelijkheid in Amsterdam

De ongelijkheid in Amsterdam is de laatste jaren toegenomen.²⁶ Ten opzichte van het Nederlands gemiddelde is de inkomens- en vermogensongelijkheid in Amsterdam sowieso een stuk hoger. De Gini-coëfficiënt²⁷ van Amsterdam ligt, na correctie door bijvoorbeeld toeslagen, op 0,37. Het Nederlands gemiddelde is 0,29. Zonder de correcties van overheidsbeleid, dus gekeken naar de absolute welvaart en inkomens, ligt de coëfficiënt van Amsterdam zelfs erg hoog, op 0,87.²⁸ Nu zeggen zulke cijfers zeker wat, maar ze zijn ook abstract. Daarnaast zegt het cijfer vooral iets over inkomensongelijkheid. De ongelijkheid in Amsterdam gaat niet alleen over vermogen of inkomen, maar net zo over de sociale ongelijkheid, zoals kans-ongelijkheid, bijvoorbeeld in het onderwijs²⁹ en etnische ongelijkheid.

Dát er in Amsterdam een groeiende ongelijkheid is, staat vast. Ook dat deze ongelijkheid bijdraagt aan de verdere tweedeling. De door het SCP onderscheiden groepen laten zien dat het begrip 'tweedeling' gelaagd is. Wél groeit de kloof tussen lager opgeleiden en 'onzeker werkenden/precariaat' aan de ene kant en hoger opgeleiden en 'gevestigde bovenlaag en jonge kansrijken' aan de andere kant. Of, beter gezegd, de indeling is hardnekkiger aan het worden. Het heeft er alle schijn van dat juist in Amsterdam beide groepen oververtegenwoordigd zijn en er dus een sterke tweedeling bestaat. Dit heeft onder andere te maken met een oververhitte huizenmarkt, waardoor middeninkomens het niet lang volhouden in de stad. Wat overblijft is een bovenlaag met hoog inkomen en het vermogen om een dure woning te betalen aan de ene kant, en een onderlaag die in aanmerking komt voor een sociale huurwoning aan de andere kant. De laatste jaren zijn er diverse onderzoeken die aandacht vragen voor de problematiek die hierdoor ontstaat.³⁰

Tweedeling heeft daarmee in Amsterdam óók een sterke sociaalgeografische oorzaak. De discussies over ongelijkheid en tweedeling in Amsterdam hebben zich in de laatste jaren met name toegespitst op de ruimtelijke ordening: het gaat dan over de vraag naar de onderlinge verhoudingen in wijken tussen koop en sociale huur, naar welke voorzieningen groeien (*koffietentjes en industriële restaurants*) en welke juist krimpen of sluiten (*volkskoffiehuizen, buurtcentra en bibliotheken*). Recenter speelt de discussie over wáár middelbare scholen staan in de stad en of de gymnasia en Vmbo's gescheiden locaties krijgen.³¹ Het vraagstuk van de ruimtelijke ordening raakt aan stads-

²⁶ <https://www.parool.nl/nieuws/alleen-hoogopgeleide-amsterdammers-profiteren-van-toenemend-welzijn~bd18ca043/>

²⁷ De Gini-coëfficiënt meet de ongelijke verdeling van welvaart. Bij 0 is er sprake van gelijkheid, bij 1 is er sprake van volledige ongelijkheid.

²⁸ Zie *Ongelijkheid en Inkomen* CBS, 2019

²⁹ Zie serie 'Klassen' van Human en de inzet van Wethouder Moorman op dit thema

³⁰ <https://www.parool.nl/nieuws/hoogleraar-sako-musterd-amsterdam-dreigt-uit-te-groeien-tot-stad-voor-superrijken~b3866ee2/>

³¹ <https://www.parool.nl/amsterdam/iedereen-wil-gemengde-klassen-en-toch-lukt-het-niet~be8cc9d4/> en <https://nos.nl/artikel/2367243-scp-vmbo-en-vwo-op-verschillende-locaties-leidt-tot-grotere-afstand-in-samenleving.html>

planologie en de ‘wetten van de markt’. Geen begrip vat de kwestie van tweedeling en ruimtelijke ordening zo goed samen als het proces dat ‘gentrificatie’ wordt genoemd.

3.2 Gentrificatie

“*Gentrificatie is in het kort de ruimtelijke uiting van klassenongelijkheid*”, aldus de Amsterdamse stadsgeograaf Cody Hochenstenbach. Hij is werkzaam voor de Universiteit van Amsterdam en schreef een promotiewerk over ongelijkheid en gentrificatie in o.a. Amsterdam. Hochenstenbach is kritisch op hoe Nederlandse gemeenten, en zeker ook Amsterdam, gentrificatie als beleidsinstrument hebben ingezet om oude volkswijken ‘op te waarderen’.

In de sociale wetenschap beschrijft het begrip gentrificatie vooral het fenomeen van verdringing van de onderklasse door een nieuwe klasse van ‘*gentries*’. Nieuwe stadsbewoners die op een goed moment een oude volkswijk ‘binnenstappen’ en oude sociale huurwoningen opkopen en opknappen. De wijk verandert vervolgens in een hotspot, met nieuw winkelaanbod, en betere voorzieningen. In een bijna natuurlijk economisch proces dat volgt, wordt een ‘vervallen wijk’ zo opgewaardeerd. Het fenomeen kwam in de jaren ’80 en ’90 al voor in Amerikaanse steden en sloeg daarna over naar Europa en Nederland. In Amsterdam zijn het vooral de Jordaan en de Pijp geweest waar dit proces het eerste zichtbaar werd.

Volgens Hochenstenbach is er overtuigend wetenschappelijk bewijs dat overheden het proces van gentrificatie heel bewust gebruiken in stadsplanologie. Zo benoemde de Gemeente Amsterdam het proces van gentrificatie in haar woonvisie van 2007 als ‘beleidsinstrument’³². Het proces van verkopen van sociale huurwoningen door woningbouwcorporaties werd en wordt actief aangemoedigd als ‘verdienmodel’ voor corporaties om vervolgens te kunnen investeren in verduurzamen of renoveren van de oude volkswijken. Op het vlak van stadsontwikkeling werkt gentrificatie onmiskenbaar. Tot aan het begin van de coronacrisis steeg de vraag naar koopwoningen in Amsterdam fors, en ook de huizenprijzen blijven fors stijgen, naar inmiddels gemiddeld een half miljoen per woning.³³ Amsterdam is een gewilde plek om te wonen én te werken.

Toch wordt juist de laatste jaren de kritiek steeds luider en steviger, ook in de richting van de gemeente Amsterdam.³⁴ Alle ‘veryupping’ en gentrificatie maken de stad in toenemende mate ongelijk én vergroten de dreigende tweedeling. Met name de ‘mislukte opwaardering’ van Amsterdam Noord komt regelmatig in het nieuws. Mislukt, omdat er volgens critici geen opwaardering heeft plaatsgevonden, maar ordinaire (poging tot) verdringing van de oude bewoners. De lijst met artikelen en onderzoeken over de gentrificatie in Noord is lang.³⁵

³² <https://www.rtlnieuws.nl/economie/opinie/column/5200011/gentrificatie-steden-armoede-yuppen-huizenprijzen-woningmarkt>

³³ <https://www.parool.nl/amsterdam/coronacrisis-of-niet-huizenprijzen-in-amsterdam-blijven-stijgen~b438e396/>

³⁴ <https://www.parool.nl/nieuws/hoogleraar-sako-musterd-amsterdam-dreigt-uit-te-groeien-tot-stad-voor-superrijken~b3866ee2/> en <https://www.parool.nl/nieuws/dit-zijn-de-4-ongelijkheden-in-amsterdam~bb901ffe/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F>

³⁵ Zie o.a. Linda van der Kamp, *Yoga, Bingo en Gebed*, Promotie Onderzoek Universiteit van Amsterdam

- Masih Huttak, *Jij Hebt Ons Niet Ontdekt, Wij Waren Hier Altijd Al*, Pluim 2020
- <https://www.parool.nl/columns-opinie/de-gemeente-heeft-toegewerkt-naar-een-nog-armeer-noord~ba9f39d4/>
- <https://www.trouw.nl/verdieping/het-verdriet-van-amsterdam-noord-die-rijken-maken-de-buurt-er-niet-beter-op~bc392216/>

Stadsgeograaf Cody Hochstenbach verwoordt de kritiek op het overheidsbeleid scherp als hij zegt: *Overheden vinden dat ze moeten ingrijpen in buurten met een concentratie van arme mensen en mensen met een migratieachtergrond. Gentrificatie als beleidsinstrument lost problemen in buurten niet op, maar verschuift kwetsbare bewoners naar andere buurten waar nieuwe concentraties ontstaan. Met gentrificatie wordt niet geïnvesteerd in de levenskansen van mensen, bijvoorbeeld via opleiding of werk, maar in stenen.*³⁶

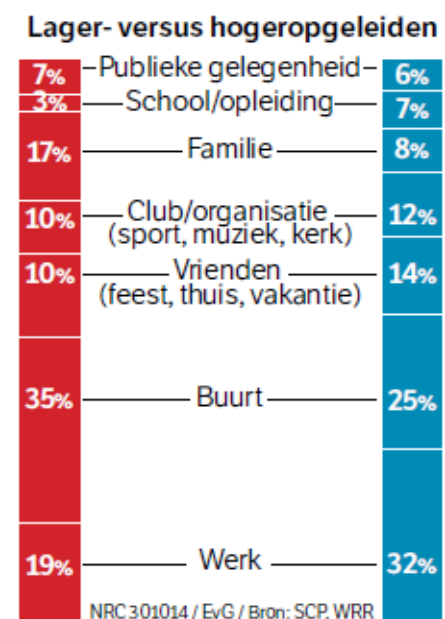
Gentrificatie heeft onmiskenbaar bijgedragen aan de opwaardering van steden én de economische voorspoed en aantrekkelijkheid van Amsterdam. Tegelijk wordt steeds zichtbaar hoe het niet alleen voor de middenklasse moeilijk wordt om te blijven wonen in de stad (door een gebrek aan betaalbare woningen), maar hoe ook de kloof tussen armere bewoners in sociale huurwoningen en nieuwe kopers steeds groter wordt. De duurder koffie op de hoek is daarbij het minste probleem: onderzoek laat zien dat het met name het sociale cement van wijken en buurten is dat in sterke mate aangetast wordt door dit ‘opwaarderingsproces’ waarbij vaak eerder fysieke stenen centraal staan dan het sociale cement.

3.3 Sociale cohesie en de buurt als ‘sociaal cement’

Eén van de belangrijke vraagstukken van ‘tweedeling’ gaat over de onderliggende vraag naar ‘sociale cohesie’.³⁷ Dit begrip speelt een grote rol in het denken over wat de samenleving is en wat mensen bij elkaar houdt. Onderzoekers van het Verweij-Jonker instituut wijzen erop dat het begrip in de literatuur diverse dimensies kent. Ze geven aan langs welke lijnen het begrip ‘sociale cohesie’ loopt: 1) sociale gelijkheid 2) veiligheid 3) sociaal contact 4) leefomgeving 5) betrokkenheid en vertrouwen. Het gaat te ver om deze begrippen hier uit te werken, maar het onderzoek wijst op het belang van ‘sociaal ruimtelijk denken’. Kort gezegd: sociale cohesie ontstaat door veel factoren maar ‘gebeurt’ in grote mate op concrete plaatsen, in buurten en wijken waar ‘alledaagse ontmoetingen’ plaatsvinden.³⁸ Recent onderzoek laat zien dat ‘de buurt’ in verschillende mate voor Nederlanders van belang is bij het opbouwen van sociaal contact. SCP en WRR ontdekten dat voor lager opgeleiden de buurt de grootste rol speelt: maar liefst 35% van de sociale contacten komen uit de buurt. Voor hoger opgeleiden is werk weliswaar de belangrijkste herkomst van sociaal contact (31%), maar komt nog altijd 25% van de sociale contacten voort uit de buurt.

Hoe bouwen we ons sociaal netwerk op?

Herkomst van contact als percentage van totaal aantal contacten

Uit 'Gescheiden Werelden' WRR en SCP '14 1

Nederland heeft sinds de jaren '50 diverse golven van ‘wijkenpak’ gehad om wijken te verbeteren. Vaak speelde hierbij het begrip sociale cohesie ook een grote rol.³⁹ Zo was de eerste golf van wijkenpak, na WO2,

³⁶ <https://www.oneworld.nl/lezen/discriminatie/sociaal-onrecht/gentrificatie-gaat-niet-over-hipsters-maar-over-onrecht/>

³⁷ Zie *Literatuurstudie Sociale Cohesie*, in opdracht van het Verweij Jonker Instituut

³⁸ *Sociale Cohesie*, blz. 9

³⁹ WRR, *Vertrouwen in de Buurt*, 2005

er expliciet op gericht om de sociale scheiding door de zuilen én de ontworteling tegen te gaan. En in de twee volgende golven van wijkaanpak net zo: *“In de jaren zeventig was de wijk de aangewezen plek om iets te ondernemen tegen sociaaleconomische ongelijkheid die het gevolg was van onrechtvaardig geachte verschillen in inkomens, kennis en macht. In de jaren negentig speelde de angst voor een maatschappelijke tweedeling, deels langs etnische lijnen, een belangrijke rol bij de (tweede) wedergeboorte van de wijkaanpak.”*, schrijft het WRR.

Veel van de onrust rondom gentrificatie in de stad raakt daarmee aan dat vraagstuk van sociale cohesie. In de documentaire *Terug Naar De Akbarstraat* vat oud-wethouder Felix Rottenberg het ‘probleem’ samen als hij zegt: *“Er is in veel gevallen sprake van een stenen vernieuwing, maar dat je ook bezig bent met een sociale operatie, daarmee heeft niet iedereen even goed rekening gehouden.”*⁴⁰ Buurten vormen in grote mate het sociale cement, zeker van de stad. En tweedeling zet precies dát sociale cement in Amsterdam onder druk. Oude sociale structuren verdwijnen soms in razend tempo, terwijl de opbouw van nieuwe sociale structuren in buurten een proces van veel langere adem is.

3.3 Houthavens en Spaarndammerbuurt

De Houthavens vormen een ‘annex’ aan de Spaarndammerbuurt. In de ontwikkeling van deze nieuwbouwwijk is er expliciet voor gekozen om te werken aan een ‘ongedeelde buurt’.⁴¹ De voornaamste manier waarop dit in ruimtelijke zin in vormgegeven, is de afwezigheid van winkelaanbod in de Houthavens en het ondergronds laten gaan van de S101, die anders een scheiding tussen de twee wijken zou aanbrengen maar waar nu ruimte ontstaat voor een verbindende ‘groenstrook’. De bewoners van de Houthavens wordt geacht zoveel mogelijk gebruik te maken van de voorzieningen in de Spaarndammerbuurt.

Feiten en cijfers over de Houthavens en Spaarndammerbuurt zijn elders uitgewerkt⁴². Op deze plek beschrijf ik relevant onderzoek naar de vermeende tweedeling, zowel binnen de Spaarndammerbuurt als tussen de Spaarndammerbuurt en Houthavens.

De Spaarndammerbuurt heeft in de afgelopen 15 jaar een enorme ontwikkeling doorgemaakt die de sociale samenstelling van de wijk veranderd heeft. Was in 2004 nog 4% van de huizen een koopwoning, inmiddels is dat meer dan 25%. De wijk is er zichtbaar op vooruitgegaan in straatbeeld en winkelaanbod. De gevolgen van het gentrificatieproces hebben, mede door de aanwezigheid van bewoners die werkzaam zijn in de journalistiek, relatief veel aandacht gekregen in de media de laatste jaren.⁴³

De Spaarndammerbuurt is een buurt waar op dit moment 17,5% van de bewoners leeft op het sociaal minimum. Dit is bovengemiddeld ten opzichte van Amsterdam als geheel. Tegelijk is de

⁴⁰ *Terug naar de Akbarstraat*, NTR

⁴¹ Zie o.a. <https://www.amsterdam.nl/projecten/houthaven/nieuwe-wijk/>

⁴² Zie ‘Tussenrapportage Onderzoek’, Jurjen de Bruijne

⁴³ Zie o.a.

- Radio 2 Doc ‘De Moord en Brandbuurt’ 2016 van buurtbewoonster Maartje Duin
- Parool-rapportage ‘Spaarndammerbuurt: van Volkswijk tot ‘Wassenaar in West’, 2017 van buurtbewoner Michael Couzy
- Parool-rapportage ‘Worstelen met de gentrificatie in de Spaarndammerbuurt’ 2018 van buurtbewoonster Hansje Cozijnsen
- <https://www.parool.nl/columns-opinie/wil-amsterdam-kwetsbaren-naar-zaanstad-of-almere-jagen~b1014e61/>

Spaarndammerbuurt zelf geen klassieke ‘ontwikkelwijk’ of ‘kwetsbare buurt’. De goede ligging en de ontwikkelingen van de afgelopen jaren maken dat de wijk het relatief goed doet. Een harde ‘tweedeling’ valt niet te maken. Daarvoor is de wijk te gelaagd en gedifferentieerd. Er zijn onderling enorme verschillen, maar er zijn diverse ‘tussengroepen’ tussen de uitersten. Daarnaast is er nog altijd een groot aandeel sociale huurwoningen.

Dat ligt anders tussen de Spaarndammerbuurt en de Houthavens. De statistische verschillen zijn elders uitgewerkt⁴⁴, maar geven een duidelijk beeld. De in hoofdstuk 1 genoemde ‘scheidslijnen’ van tweedeling, namelijk opleiding en inkomen, zijn duidelijk zichtbaar tussen deze twee buurten. Daarnaast heeft de ruimtelijke inrichting een effect op de beleefde sociale cohesie: het park ligt als een ‘dijk’ tussen de twee buurten, de architectuur is duidelijk anders en de woningen zijn vele malen groter.⁴⁵ Uit de eerste straat- en diepte-interviews blijkt dat deze barrière eveneens wordt ervaren door bewoners van beide wijken.

Voor de Houthavens ligt hierin een extra uitdaging. Tweedeling suggereert dat er min of meer sprake is van twee groepen. Maar juist van die ‘groepsvorming’ is niet meteen sprake in de Houthavens (*overigens geldt dat in mindere mate natuurlijk ook voor de Spaarndammerbuurt, zie mijn eerdere opmerkingen over de gelaagdheid van de wijk*). De wijk is nieuw, waardoor sociale structuren nog niet gevormd zijn. Daarnaast heeft de nieuwbouwwijk ook een achterstand, vanwege de totale afwezigheid van plekken waar ontmoeting tussen buurtbewoners kan plaatsvinden. Dat is een probleem dat overigens breder geldt voor nieuwbouwwijken.⁴⁶

In de literatuur is uiteraard nog weinig geschreven over de ontwikkeling van deze jonge wijk. In de interviews met sleutelfiguren uit de wijk zal het vraagstuk van tweedeling tussen de Spaarndammerbuurt en Houthavens nog verder terugkomen. Maar voor nu is het niet vreemd om te zeggen dat als er één plek is in Amsterdam waar het begrip ‘tweedeling’ een sterk ruimtelijk gezicht krijgt, dat is tussen de Houthavens en de Spaarndammerbuurt. De Spaarndammerbuurt, met een relatief grote vertegenwoordiging van wat het SCP de onderlaag noemt: met hardnekkige armoede, lage opleiding en een onzeker werkbestaan. En de Houthavens, met een relatief grote vertegenwoordiging van wat het SCP de bovenlaag noemt: van bewoners die ‘goed geboerd’ hebben tot de jonge kansrijken die een goede startpositie hebben, bijvoorbeeld door ‘geld van paps en mams’.⁴⁷ Daar komt nog bij dat uit onderzoek blijkt dat de wijk een stuk meer ‘hogere opgeleiden’ kent. Eerder onderzoek van WRR/SCP wijst erop dat juist dat sneller leidt tot sociale afsluiting.⁴⁸

Dat maakt deze ‘gedeelde buurt’ tot (afschrikwekkend) voorbeeld voor Nederland als geheel. Een plek waar de tweedeling niet alleen ‘dreigend’ is, maar concreet zichtbaar wordt. Maar ook een plek waar kansen liggen om te ontdekken hoe er een nieuwe sociale cohesie gevonden kan worden.

⁴⁴ Zie ‘Tussenrapportage Onderzoek’, Jurjen de Bruijne. Zo is de WOZ-waarde van een woning in de Houthavens 529K. Tegenover 323K in de Spaarndammerbuurt. Woningen zijn gemiddeld 57% groter dan in de Spaarndammerbuurt.

⁴⁵ Het park loopt op de lijn waar vroeger een dijk lag

⁴⁶ “In nieuwbouwwijken zie je al sinds geruime tijd behalve huizen geen enkel gebouw waar mensen elkaar tegenkomen. Geen kerk, geen buurthuis, geen kroeg, geen winkels, op dat ene grote winkelcentrum met een of meer supermarkten na. Maar daar kom je elkaar niet tegen, daar ga je onder in de massa.”
groene.nl/artikel/binnen-een-denkbeeldige-cirkel

⁴⁷ Beide typering, “goed geboerd” en “geld van paps en mams” worden genoemd in een interview met de gebiedsmakelaar van de Houthavens.

⁴⁸ Zie ‘Gescheiden Werelden’, SCP/WRR 2014. Geciteerd in ‘Tweedeling Dreigt in Nederland’, NRC, 2014

Kwestie: Versterkt tweedeling het eenzaamheidsprobleem?

Amsterdam kent meer dan 80.000 'ernstig eenzame' bewoners. Dat is bijna 1 op de 10 Amsterdammers. Amsterdam groeit én anonimiseert. En dat raakt met name de 'onderklasse' van de stad. Uit onderzoek blijkt dat het probleem van eenzaamheid het grootst is onder de 1) allochtone bevolking, 2) groepen met een laag inkomen, 3) bewoners met een laag opleidingsniveau en 4) ouderen.

Het proces van gentrificatie, dat een versterkend effect heeft op tweedeling, heeft net zo'n versterkend effect op eenzaamheid. Buurtcentra en oude structuren en netwerken in wijken en buurten verdwijnen in groot tempo. De 'achterblijvers' zijn zowel sociaal als economisch 'nauwelijks in staan de veranderingen bij te benen'.

In het gebied 'Westerpark', waar Spaardammerbuurt en Houthavens binnen vallen, is het aantal eenzamen sinds corona sterk gestegen. Inmiddels gaat het om 16% van de bewoners die 'ernstig eenzaam' zijn. De overheid stelt op verschillende manieren geld beschikbaar voor projecten om eenzaamheid tegen te gaan.

Voetnoten van 'Versterkt Tweedeling Het Eenzaamheidsprobleem' ^{49 50}

⁴⁹ <https://www.parool.nl/nieuws/wie-zijn-die-80-000-ernstig-eenzame-amsterdammers~b7ec2ea4/>

⁵⁰ <https://www.groene.nl/artikel/binnen-een-denkbeeldige-cirkel>

4. Religieuze Tweedeling

Voor ik inga op de mogelijkheden voor ‘nieuwe verbinding’ of het tegengaan van tweedeling, wil ik kijken naar de religieuze kant van tweedeling. Daarbij kijk ik enerzijds naar de theologische weging van tweedeling, vanuit de christelijke traditie. Anderzijds probeer ik te ontdekken of de sociaal-maatschappelijke tweedeling ook een religieuze of spirituele evenknie heeft.

4.1 Theologische weging van tweedeling

Het fenomeen van tweedeling is een eeuwenoud gegeven en een thema dat ruim aanwezig is in de Bijbelse bronnen. Van de klassieke tweedeling tussen rijkdom en armoede (zie de aanklachten tegen ongelijke economische verdeling in de profeten), systematische kansenongelijkheid (zie het verhaal van Israëls slavernij en de exodus), culturele tweedeling (zie de positie van minderheidsgroepen zoals de Samaritanen in de evangeliën) en religieuze tweedeling (zie discussies in NT en Handelingen over de positie van niet-joodse proselieten en ontoegankelijkheid van de religieuze klasse van farizeeën en Schriftgeleerden). Het gaat te ver om deze hier allemaal uit te werken, maar het geeft aan dat de Bijbelse bronnen potentieel een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan het denken over de huidige tweedeling of kloven in onze maatschappij.

4.1.1 Evangelie van bevrijding

Het Bijbelse verhaal is een verhaal over bevrijding. De kernverhalen van het OT (de exodus en de terugkeer uit de ballingschap) en het NT (de Pesach van Christus) stellen bevrijding als het centrale thema. Het goede nieuws is een bevrijding op alle terreinen van het menselijk leven: sociaal, economisch, politiek, cultureel en spiritueel.⁵¹ Daaronder ligt de gedachte en ervaring dat er op al deze terreinen sprake kan zijn van gevangenschap of beknelling. Tweedeling is, vanuit het evangelie bekeken, dan ook niet een probleem van één zijde van de medaille. De beknelling of gevangenschap doet zich aan beide zijden (boven en onder, hoog en laag, arm en rijk) voor.

Het is een belangrijk evangelisch uitgangspunt in het denken over tweedeling, omdat het ons voorbij het eenvoudige maatschappelijke frame van tweedeling kan brengen. Het evangelie stelt dat het goed nieuws is voor ieder mens en dat het relevant is voor elke zijde van de sociale, economische of spirituele medaille. Dat komt in het bijzonder tot uiting in 1) het denken over overvloed en schaarste en 2) de kerk als zogenaamde *third place*.

4.1.2 Van rijkdom en armoede naar overvloed en schaarste

In diverse publicaties wijst de Anglicaanse priester Sam Wells erop dat de christelijke traditie een belangrijke bijdrage heeft te leveren aan het gesprek over rijk en arm.⁵² Hoewel de Bijbelse bronnen spreken over rijk en arm, wordt het thema vooral besproken in termen van *schaarste en overvloed*. Het is een manier om het gesprek voorbij de vaste scheidslijnen van rijk/arm en hoog-/laagopgeleid te kunnen trekken. Wells haalt een voorbeeld aan dat dit goed uitdrukt. Een rijke kan aan een arme zwerver vragen: ‘waarin ben jij rijk?’, en daarin een écht antwoord krijgen. En de arme zwerver kan andersom aan de rijke vragen: ‘waarin ben jij arm?’ en vervolgens een écht antwoord krijgen. Wat dit zegt is dit: iemand kan economische schaarste hebben, maar op andere vlakken veel meer overvloed. En andersom idem dito.

In de Bijbelse bronnen is daarom ook nooit in simplistische zin sprake van tweedeling. De kernovertuiging dat bij God ieder mens even rijk of arm is, is daarin natuurlijk centraal. In de ogen

⁵¹ Vgl. Lukas 4

⁵² Zie o.a. S. Wells, *Een Toekomst Die Groter Is Dan Het Verleden*, 2020

van God vallen de menselijke categorieën weg, of worden ze op zijn minst gerelativeerd. De mate waarin het evangelie steeds opnieuw omkeringen maakt, benadrukt dit gegeven. In de vreemdeling verschijnt God, en in de zorg voor de arme, ontvang je Christus zelf. De stevige teksten die de bijbel spreekt over de rijken, of de (religieuze) elite, gaan daarom dieper dan het slechts bekritisieren van rijkdom. Het is een uitnodiging om anders te kijken naar schaarste en overvloed.

Daar komt nog bij dat in het Bijbelse visioen overvloed altijd met een verantwoordelijkheid komt. Dat geldt zowel voor materiële overvloed als voor overvloed in spirituele of geestelijke zin. In het overbruggen of tegengaan van tweedeling helpt dit om voorbij de vaste denk- en handelingspatronen te komen, en het gesprek op zielsniveau te voeren. En het helpt om andersoortige gemeenschappen te vormen.

4.1.3 De kerk als *Third Place*

Dat is dan ook een tweede uiting van het Bijbelse verhaal: het visioen van de christelijke gemeenschap. Vanouds zijn kerken zogenaamde '*third places*'.⁵³ Net als cafés, parken, bibliotheken en supermarkten zijn ze in staan om verschillende sociale groepen te binden. Dat is een sociologisch gegeven, maar voor de christelijke gemeenschap ook een kernovertuiging.

De apostel Paulus raakt in zijn brieven niet uitgesproken over het sociaal-economische en cultuur-overstijgende van de christelijke gemeenschap. De christelijke gemeenschap is de plek waar Jood en Griek (cultureel), rijk en arm (economisch), slaaf en vrije (sociale positie), man en vrouw (kansengelijkheid) elkaar *gelijkwaardig* ontmoeten én zich aan elkaar verbinden in de enige band die geen 'onderscheid' kent, namelijk de natuurlijk band van 'broeders en zusters'.

Hierin schuilt ook een belangrijke reden waarom tweedeling geen 'diaconaal probleem' is. Omdat het dan de neiging heeft zich te onttrekken aan de roeping van de christelijke gemeenschap, namelijk het vormen van inclusieve gemeenschappen. Sam Wells, opnieuw, wijst op het belang van dit *voorbij* van de christelijke gemeenschap. Volgens Wells is onze samenleving geobsedeerd door de neiging om 'beperkingen op te lossen'. Ongelijkheid lijkt een probleem te zijn dat moet worden opgelost. Maar, zegt Wells, dát is niet de roeping van de christelijke gemeenschap. *We moeten niet 'de armen oplossen' maar leven met de armen.*⁵⁴

Daar zit een belangrijke overtuiging in: het overbruggen van tweedeling gebeurt *niet* in de eerste instantie door een poging tot *opheffing* van de verschillende klassen en groepen. De primaire taak de christelijke gemeenschap is het vormen van gemeenschappen waarbinnen beide kanten van de tweedeling een volwaardige plaats kunnen innemen en worden gewaardeerd om hun diversiteit. Een *third place* waar maatschappelijke tweedeling er niet of nauwelijks echt toe doet.

4.2 Tweedeling in spirituele behoefte

Ik kijk hierbij zowel naar opleiding als naar sociaaleconomische status, als de twee meer prominente lijnen van tweedeling (zie hoofdstuk 1).

⁵³ Een *third place* is de sociologische benaming voor de plekken waar verschillende sociale groepen elkaar tegenkomen. In *The Great Good Place (1989)* betoogt Ray Oldenburg dat deze onmisbaar zijn voor een civil society. Politiek denker Robert Putnam zette het begrip verder op de kaart.

⁵⁴ <https://www.cw-opinie.nl/sam-wells-problemen-oplossen-is-een-grote-valkuil>

4.2.1 Opleiding, religie en spiritualiteit

De klassieke secularisatie-these zegt dat naarmate mensen meer opleiding ontvangen, ze minder religieus zijn. Hoewel deze these in gepopulariseerde vorm wordt aangehangen, ontbreekt de wetenschappelijke basis om dit verband écht hard te maken. Wel is duidelijk dat religieuze en vooral kerkelijke gebondenheid sterk gedaald is. Daar staat tegenover dat uit diverse onderzoeken blijkt dat er een toename is van meer ‘ongebonden spiritualiteit’.

Het aanwijzen van tweedeling in religieuze behoefte is complex en er is weinig direct onderzoek over beschikbaar. Het gaat zowel over voorkeur van vorm, als over geloofsinhoud. In vorm is er duidelijk een onderscheid tussen hoog- en laagopgeleiden. Grof gezegd zijn lager opgeleiden religieuzer, in de zin dat ze vaker religieus-gebonden zijn. Dat wil zeggen: lid van een kerk, moskee of synagoge.⁵⁵ Hoger opgeleiden zijn dan weer spiritueler. Vaak gaat het hierbij om ongebonden vormen van spiritualiteitsbeleving of godsdienstbeoefening.⁵⁶ Daarbij lijkt te gelden dat hoe hoger opgeleid, hoe minder godsdienstig-ritueel die spiritualiteit is, en hoe meer ‘algemeen-reflectief’.

Het lijkt hierbij vooral te gaan om een verschil in behoefte. Opleidingsniveau heeft invloed op de mate van ‘gebondenheid’ en mogelijk ook de gestructureerdheid van de religieuze of spirituele vorm.

4.2.2 Sociaaleconomische status en spiritualiteit

Kortgeleden ging er een filmpje *viral* van een vrouw uit Amsterdam die met haar vriend door Amsterdam-Zuid liep. In de voice-over vertelde ze over de dure koffie (7 euro!) en haar spirituele ontwikkeling. Waarop ze concludeerde: *‘Wij behoren echt tot de spirituele jetset van de stad’*.

Het was een typerend filmpje voor een fenomeen dat zeker in Amsterdam zichtbaar is. Het gaat over een correlatie tussen *‘welfare, spiritualiteit en een hoge sociaaleconomische status’*. Als je het aanbod van spiritualiteit in een stad als Amsterdam bekijkt, dan lijkt dit een belangrijke doelgroep te zijn. Organisaties als School of Life of de Bewustzijnsschool mikken deels op deze doelgroepen van jonge, hoogopgeleide mensen - met duidelijke prijzen. Eén van de aanbieders vertelde zelfs in een interview dat de keuze voor hoger-opgeleiden inherent is aan het onderwerp. *‘Lager-opgeleiden hebben minder het bewustzijnsniveau dat nodig is voor ons aanbod’*.⁵⁷ Opleidingsniveau en zingeving zijn inherent gekoppeld geraakt. Ook de lichtere vormen van spiritualiteit of zingeving, zoals de diverse yoga-scholen, mikken op deze groepen. In dit verband is het interessant dat, ondanks dat er nauwelijks winkel- of dienstenaanbod is in de Houthavens, er al vrij snel een yoga-school geopend werd in dit nieuwe stukje stad.

Hoewel ik er geen onderzoek over heb kunnen vinden, lijkt het zo te zijn dat er op het vlak van aanbod in de stad een relatie is tussen sociaaleconomische positie en het aanbod van spiritualiteit en zingeving. Mijn voorlopige conclusie is dan ook dat er voor de lagere sociaaleconomische positie precies op dit vlak er nauwelijks (nieuw) aanbod gecreëerd is dat het gat van de institutionele vormen van spiritualiteit hebben ingevuld. Het aanbod in de stad is bijna exclusief gericht op de bovenklasse.

⁵⁵ Zie *Wie Is Religieus En Wie Niet*, CBS 2018. Daarin staat: “20 procent van lager opgeleiden bezoekt regelmatig een dienst of religieuze bijeenkomst. Bij hoger opgeleiden is dat 12 procent.”

⁵⁶ *Spiritualiteit in Nederland*, Kaski. Miranda Klaver, Hoogleraar aan de VU schrijft in de mail: *Yoga, mediatie, astrologie zie je inderdaad veel onder hoogopgeleide, jonge vrouwen.*

⁵⁷ In 2019 deed ik in opdracht van PKA en ABN-Amro onder andere onderzoek naar deze platforms die zich actief richten op spirituele ontwikkeling en zingeving.

Concluderend kan worden gezegd dat er in elk geval op het vlak van religieus aanbod diversiteit is, die zich óók aftekent langs dezelfde lijnen van tweedeling die eerder genoemd zijn: die van sociaaleconomische positie en die van opleidingsniveau. Maar hoe sterk deze relatie is, en welke andere factoren daarbij een rol spelen, is vooralsnog niet te zeggen.

Kwestie: Hoe raakt tweedeling de Protestantse Kerk Amsterdam?

De kerk als third place. Het ideaal van de kerk is hoopvol en krachtig. De praktijk van de kerk als sociologische groep is vaak anders. Regelmatig is de kerk alles behalve een third place, maar eerder een eigen sociologische groep die eveneens langs de sociaal-maatschappelijke lijnen loopt. Juist als de kerk zo'n belangrijke rol heeft in de problematiek van tweedeling, is het belangrijk om in de spiegel kijken. In hoeverre is de Protestantse Kerk Amsterdam zelf een third place?

Ik heb de cijfers van de PKA er niet op na geslagen, maar toch is mijn vermoeden dat de PKA zelf met name bestaat uit de groep die je als 'middenklasse' kunt zien. Middelbaar tot hoger opgeleid, met een redelijk gemiddeld inkomensniveau. Cultureel vrij uniform en met name behorend tot wat Motivaction 'Postmaterialisten' noemt. Diversiteit wordt met name zichtbaar wanneer er wordt gekeken naar de diaconale presentie, maar deze laat zich zeker niet altijd zien in het kader van de kerk, noch in wijkgemeenten zelf.

De pioniersplekken zijn een poging van de Protestantse Kerk Amsterdam om nieuwe groepen te bereiken met het evangelie en te betrekken bij de kerk. Deze nieuwe vormen van gemeenschap richten zich uitdrukkelijk op nieuwe groepen, waarbij opvalt dat veel pioniersplekken zich richten op jonge, hoogopgeleide dertigers/veertigers (Kwekerij, HolyHub, Zinnig Noord). Dit is een doelgroep die ook specifiek beschreven wordt in de communicatie van de PKA.

Ik denk dat we op basis van het eerder beschreven onderzoek (hoofdstuk 4) kunnen vaststellen dat de problematiek van tweedeling geen specifiek *diaconale uitdaging* is. Het is een vraagstuk dat gaat over gemeenschapsvorming; één van de kernopdrachten van het pionierswerk. Juist om die reden is het absoluut noodzakelijk te onderzoeken in hoeverre de PKA zich veel actiever kan inzetten op de ontwikkeling van gemeenschappen *buiten* het huidige sociale-economische midden. Het kan wel eens dé getuigenis zijn van de kerk in onze tijd: een *third place* vol '*bridging capital*'

De komende jaren zal het om die reden belangrijk zijn voor de PKA om nog verder een agenda te formuleren voor het intensiever en specifieker inzetten op de ontwikkeling van nieuwe gemeenschappen die in staat zijn beide kanten van de tweedeling ook écht te bereiken. Dit voorkomt ook dat de PKA blijft hangen in 'het midden', waar in de huidige stad Amsterdam nog nauwelijks aanwas gevonden kan worden.

Voetnoten bij tekstkader 'tweedeling en de PKA'^{58 59}

⁵⁸ Zie Motivaction onderzoek in opdracht van de PG-Amstelveen

⁵⁹ Communicatie-uitgangspunt, presentatie aan pioniers op 7 april 2021

5. Nieuwe verbinding

Hoe wordt tweedeling tegengegaan? Beleidsmakers en politici hebben in de afgelopen jaren veelvuldig nagedacht over factoren die de dreigende tweedeling kunnen afremmen.⁶⁰ Er zijn veel knoppen waaraan gedraaid kan worden: van ingrijpen in het woonbeleid om te zorgen voor gemengde wijken en buurten, tot het actiever mengen van schoolklassen om de dreigende tweedeling al vanaf de basisschool aan te pakken. Ik wil me hierbij niet focussen op zulke beleidsvoorstellen, maar op de 'civil society'-kant: samenleven is in eerste instantie een zaak van burgers zelf. Wat zijn de belangrijkste voorstellen die in literatuur worden aangedragen om burgers of collectieven een nieuwe verbinding en solidariteit aan te laten gaan? En welke rol kan religie, spiritualiteit of de kerk daarin betekenen?

5.1 Behoeftte aan 'samen'

Het goede nieuws achter het feit dat tweedeling na 35 jaar nog steeds een actueel thema is, is dat dit laat zien dat er een groeiend bewustzijn is van het probleem én een behoefte aan verandering.

Ieder jaar publiceert het PIM (Platform Innovatie en Marketing) een trendrapport voor merken en bedrijven. In het laatste trendrapport wordt de hernieuwde behoefte aan 'samen' gesignaleerd. In een overzicht van de 6 belangrijkste trends tot 2030 wordt gesproken over 'samen sterk' als een belangrijke trend. De coronacrisis heeft dat verlangen naar 'samen' vergroot, aldus de onderzoekers. Ze schrijven: *"In deze tijd, waarin angst en onzekerheid toeneemt, zoeken mensen bescherming en veiligheid. Samen zijn draait niet meer om het 'hoe-meer-zielen-hoe-meer-vreugde'-principe. Men heeft veel meer behoefte aan geborgenheid en intimiteit."*⁶¹

De behoefte aan 'samen' is sterk. Maar dat is niet meteen grenzen overstijgend. Oude scheidslijnen kunnen daarin hardnekkig zijn. De eerder aangehaalde onderzoeken van SCP en WRR geven aan dat Nederlanders zich zorgen maken over tweedeling en scheidslijnen, en dat ze behoefte hebben aan minder polarisatie en meer ruimte voor verbinding. Zowel het PIM-trendrapport als de andere onderzoeken geven aan dat de grond voor verbinding zeker vruchtbaar is, maar dat er meer nodig is om die tot bloei te laten komen.

5.2 Vijf voorstellen

Volgens de sociaal psycholoog en oud-directeur van het Verwij-Jonker instituut Boutellier is onze netwerksamenleving het best te vergelijken met 'geïmproviseerde jazz': *de sociale ordening krijgt vorm in een onafgebroken keten van actie en reactie tussen al die actoren in de netwerkmaatschappij. In een geslaagde vorm is dat misschien wel de hoogste graad van organisatie die we kennen, hoewel het net als in de geïmproviseerde muziek ook kan misgaan en in chaos ontaarden.*⁶² Om in de metafoer te blijven: hoe creëren we een goed klinkend jazzorkest

Op basis van het literatuuronderzoek benoem ik hier vijf voorstellen om vanuit de kerk en het sociale collectief te bouwen aan een buurt/wijk waar tweedeling overbrugd kan worden.

Deze vijf zijn 1) het versterken van het 'midden' in de buurt, 2) het (her)claimen van eigenaarschap

⁶⁰ Zie bijvoorbeeld het Kennisplatform Integratie en Samenleving, dat o.a. werkt in opdracht van het Ministerie van Sociale zaken. In een uitgebreid rapport '*Van polarisatie naar verbinding in buurten*' wordt een uitgebreide aanpak voorgesteld op buurt- en wijkniveau.

<https://www.kis.nl/sites/default/files/bestanden/Publicaties/handreiking-van-polarisatie-naar-verbinding.pdf>

⁶¹ PIM trendrapport 2021

⁶² [groene.nl/artikel/binnen-een-denkbeeldige-cirkel](https://www.groene.nl/artikel/binnen-een-denkbeeldige-cirkel)

over de buurt, 3) Delen van overvloed: concrete 'doe-relaties' in de buurt, 4) Het creëren van 'bonding capital' om tot 'bridging' te komen en 5) het organiseren van ontmoetingen rond de ziel. Een verdere uitwerking van deze voorstellen komt later terug in de eindconclusie van het onderzoek.

I. Het is stil in het midden

Het eerste voorstel is om in de stad te werken aan projecten voor 'het stille midden'.⁶³ Het begrip 'tweedeling' werkt eenvoudig als een frame waarbinnen er geen 'midden' meer is. Terwijl, in elk geval in Nederland breed, het grootste deel tot 'middengroepen' behoort.

In een stad als Amsterdam staat deze middengroep onder druk. In dit geval gaat het om de groep die modaal verdient, een gemiddelde opleiding heeft en niet bijzonder veel of weinig kansen heeft. De dynamieken in de stad maken het juist voor deze middengroep niet eenvoudig om te wonen: de stad drijft als vanzelf de middenklasse uit. Juist de 'middengroepen' die er wonen, zijn belangrijk bij het creëren van verbinding. Zij zijn zeker nog te vinden in Spaarndammerbuurt/Houthaven.

II. De handen ineen voor de buurt

Het tweede voorstel is om in de stad en buurt meer te werken aan gezamenlijk eigenaarschap. Mijn eigen ervaring is dat dit gedeeld eigenaarschap pas naar boven komt bij een dreiging van buiten, zoals (ongewenste) plannen voor de opvang van ongedocumenteerden in het buurthuis. Dat is zonde, want er zijn meer momenten waarop die energie omgebogen kan worden tot een positief gedeeld eigenaarschap van de buurt.

Een manier is om een plek te bieden waarop 'buurtthema's' besproken kunnen worden. Daarbij is het belangrijk dat dit niet door de gemeente georganiseerde ontmoetingen zijn. Kort gezegd gaat het om het versterken van het collectieve belang van een buurt, wijk of de stad zelf. Daar wordt natuurlijk al veel aan gedaan, waarbij echter ook lang niet altijd heel de buurt bereikt wordt.

Cruciaal is dan dat vanaf het begin een breed netwerk betrokken is van bewoners van verschillende sociale achtergronden. Bij versterking van eigenaarschap kan ook de adoptie van het probleem in een buurt horen. In Amsterdam Noord wordt momenteel geëxperimenteerd met een project op dit vlak waarbij de huurverhogingen en de hoge woonprijzen aan de kaak worden gesteld.⁶⁴ Dit vraagt niet alleen aandacht voor de stadsontwikkelingen, maar laat ook zien dat elke buurt of stad er een belang bij heeft dat er diversiteit is in wonen en sociale milieus.

III. Delen van overvloed

Het derde voorstel gaat over schaarste en overvloed. Eén van de meest effectieve vormen van verbinding is investeren in het alledaags 'contact'. De overheid zelf zegt vooral 'voorwaardenscheppend' te kunnen handelen⁶⁵, dat wil zeggen, 'zorgen dat ontmoeting plaats kan vinden'. Maar dat is nog iets anders dan dat ontmoeting daadwerkelijk plaatsvindt.

De coronacrisis heeft mij en ons laten zien dat het bieden van concrete hulp aan buurtbewoners erg helpt om contact tot stand te brengen. Een gebrek aan contact tussen groepen komt niet voort uit onwil, maar eerder uit 'niet weten hoe'. Organisaties als Burennetwerk en Present zijn al beschikbare, eenvoudige manieren, zeker als ze zeer lokaal verbinding maken.

⁶³ <https://www.kis.nl/sites/default/files/bestanden/Publicaties/handreiking-van-polarisatie-naar-verbinding.pdf>

⁶⁴ Zie Noord-As waar Diaconaal Opbouwwerker Jeanette de Waard in actief is

⁶⁵ Gesprek Gebiedsmakelaar Houthavens

Daarbij valt vaak ook op dat wat begint als een klassieke vorm van ‘rijk helpt arm’ verandert in een wisselwerking tussen schaarste en overvloed, waarbij de sociaal-maatschappelijke indelingen niet meer het onderscheid bepalen tussen die twee.⁶⁶ Zoals eerder betoogt in hoofdstuk 4 is die wisselwerking cruciaal.

IV. Geen gedeeldheid zonder eigenheid

Het vierde voorstel komt rechtstreeks uit een onderzoek van Linda van de Kamp: zonder eigenheid bestaat er geen gedeeldheid, is haar belangrijke punt. Investeer daarom in het creëren van ‘bonding capital’. Dat is het kapitaal (voorzieningen, activiteiten) waarmee mensen zich binden.

Als we spreken over tweedeling kan gemakkelijk de suggestie gewekt worden dat er éénheid is in elke afzonderlijke kant van de tweedeling. Maar dat is natuurlijk niet het geval. Zo is in de Houthavens is nog weinig sprake van ‘buurtheid’: naast het buitenspelen of de gezamenlijke inzet voor minder hondenpoep is er nog weinig verbinding in de wijk zelf. Dat geldt ook voor de ‘andere kant’, de Spaarndammerbuurt.

In haar promotieonderzoek schrijft Van de Kamp dat er geen ‘bridging capital’ kan ontstaan zonder ‘bonding capital’. Vaak wordt er snel toegewerkt naar ‘verbindende activiteiten’ (vaak met kunst) voor buurten waar gentrificatie haar sporen achterlaat. Deze projecten hebben vaak weinig effect, omdat er bijvoorbeeld in de jaren ervoor sterk is bezuinigd op activiteiten voor de onderklasse van de wijk. Die zit echter vaak meer te wachten op een bingo dan op een kunstroute.

Van de Kamp pleit in haar onderzoek voor plekken waar yoga, kerkdiensten en bingo’s georganiseerd kunnen worden. Oftewel: plaatsen waar ‘bonding capital’ gemaakt wordt.

V. De *third place* van onze ziel

Het vijfde voorstel gaat over het leren spreken van een gezamenlijke taal. Het gaat over de ziel, de kern van ons menszijn. Want juist de ziel, ons menszijn, loopt niet langs de lijnen van maatschappelijke indelingen. Ieder mens, of je nu rijk bent of arm, hoog- of laagopgeleid, deelt vergelijkbare ervaringen. Over verlies en rouw, over hoop en nieuwe kansen, of zingeving, God of gebed/meditatie.

In de christelijke traditie wordt dit ‘zielsdenken’ gezien als de belangrijkste reden *waarom* het mogelijk is om labels of sociaal-maatschappelijke indelingen te overstijgen. In de oudste teksten van de christelijke traditie wordt veelvuldig nagedacht over hoe er gemeenschappen kunnen ontstaan waarin rijk en arm, lage en hoge klasse elkaar kunnen vinden als ‘broers en zussen’.

De anglicaanse theoloog Sam Wells benoemt in dit verband dat de Bijbelse bronnen niet zozeer spreken over een tweedeling van rijkdom en armoede, maar over tweedeling tussen schaarste en overvloed. Het legt de nadruk op de gezamenlijke verantwoordelijkheid voor elkaar: het gaat over een verdelingsvraagstuk. Los van de markt geldt de oproep tot gelijke verdeling altijd.

Juist voor de kerk, met een spirituele traditie van ‘zielsdenken dat klassen overstijgt’ is er een belangrijke kans om de ‘ontmoeting rond de ziel’ te organiseren in het tegengaan van tweedeling.

⁶⁶ Zo ontvingen wij als Hebron een kerstkaart van een ‘rijke yup’ die via een buurtproject in contact was gekomen met een ‘arme buurtbewoner’. Het had een waardevol contact opgeleverd ‘waardoor ook wij ons nu écht meer thuis voelen in de buurt.

6. Slot

Many centuries ago, Saint Augustine, a saint in my church, wrote that a people was a multitude defined by the common objects of their love, defined by the common objects of their love.

President Biden in zijn inauguratie-speech Januari 2021

Wat is de 'common object of our love' in onze verdeelde stad?

De kerkvader Augustinus zou als eerste hebben geantwoord 'God'. En de Protestantse Kerk Amsterdam zal dat als eerste beamen. Pas in God vindt ieder mens zijn bestemming én vallen onze indelingen weg.

We leven in een tijd waarin de dreigende tweedeling zichtbaar wordt in de scheuren in onze stad. Het vinden van een gezamenlijke vijand lijkt daarin de eenvoudigste weg in het vinden van verbinding. De 'oude Amsterdammers' zien 'die yuppen' als het probleem. En voor de yup is de krappe woningmarkt weer het probleem. Gezamenlijke vijanden zijn de eenvoudigste basis voor sociale cohesie. Maar het is cohesie in de eigen bubbel.

Wat is de 'common object of our love' in onze verdeelde stad?

Een van de opvallende zaken uit bovenstaand onderzoek is dat veel Nederlanders zich zorgen zeggen te maken over de tweedeling. Er is niemand die erbij staat te juichen. In zekere zin verlangt iedereen er in meer of mindere mate naar dat onze stad 'Mokum' is, een stad om samen te leven. Rutger Bregman schijft in zijn boek 'De Meeste Mensen Deugen' dat we, ik paraphraseer, misschien geen God meer hebben, en geen perfecte wereld, maar we in elk geval elkaar nog hebben.

We leven inderdaad in een stad waarin God door lang niet iedereen als 'gezamenlijk object van onze liefde' zal worden gezien. Maar tegelijk een stad waarin er heel wat andere zaken als 'gezamenlijk object van onze liefde' gevonden worden:

Een buurt waar je je thuis voelt: in een anonieme stad zoeken veel mensen naar een thuis dichtbij.

Echte relaties: waarin je verder komt dan spreken over je werk of problemen in je leven, maar waarin het gaat om de 'ziel', zoals Sam Wells het beschrijft.

Zorg voor elkaar: elk hart breekt als je leest over mensen die in eenzaamheid sterven. We willen graag een stad zijn waarin we omzien naar elkaar, en elkaar enigszins in het oog kunnen houden, in positieve zin.

Waar tweedeling is, daar breekt iets, ook in onszelf, zei Joop den Uyl meer dan 30 jaar geleden. Wil de kerk een bijdrage leveren aan de heling van wat gebroken is, vanuit haar eigen liefde voor God, dan heeft ze een belangrijke rol. Eén die hierin komt te liggen: het ontdekken, benoemen en aanwakkeren van 'a common object of our love'.

Jurjen de Bruijne

Amsterdam, Mei 2020